

Jože Faganel:

KRIZA JEZIKA – KRIZA POSAMEZNIKOVE IDENTITETE

Vprašanja, ki jih zastavlja urednik glede slovenščine, nikakor niso skonstruirana, čeprav niso nova. Zastavlja jih naslovníkom samo ob neki novi, zgodovinsko še ne doživeti izkušnji. Bi bilo zato treba namesto odgovorov le opozoriti na pričevanja iz naše zgodovine, ali preprosto skomizgniti z rameni in optimistično reči, da »bo že šlo, saj je doslej še vedno«?

Zgodovina nas res glede teh strahov v marsičem pouči in navadno tudi pomiri; vendar šele potem, ko se zavemo, da se problemi nikoli niso rešili sami, ampak je bil ugoden izid rezultat jasnih stališč in modrega delovanja znanih osebnosti, predvsem pa samozavestne drže večine njihovih anonimnih sodobnikov. Zaostrovanja in pomiritve niso sledile le zunanjim okoliščinam, ki so bile enkrat bolj, drugič manj naklonjene jezikovni samobitnosti, ampak so nihanja sledila menjavam generacij in se odzivala pač glede na stanje njihove jezikovne samozavesti in prodornosti v ravnanju. Zato mora vsaka generacija preveriti in opredeliti svoje stališče do narodnega jezika. Prelomni zgodovinski dogodki pomenijo samo ugodno ozračje za tako razmišljanje.

Vprašanje slovenščine je predvsem vprašanje samozavesti in znotraj nje volje, da se Slovenec v nobenem primeru ni pripravljen odreči svoji identiteti. Ta, nacionalna identiteta, seveda ni nič drugega kot skupni imenovalac identitet množice posameznikov. Duševno zdrav posameznik pa že od prvih mesecev življenja na vse načine uveljavlja svojo identiteto in na noben način neče postati nekdo drug (ne svoj brat, še manj sestra, stric ali vplivni sosed). Svojo identiteto brani na vseh ravneh. Kmalu prevzame identiteto družine, s puberteto generacije in končno z odraslostjo, če jo doseže, identiteto širše skupnosti – naroda. Psihatri bodo ugovarjali, da poznajo tudi drugačne težnje (od nezadovoljstva z lastnim spolom do neločljivosti od staršev, kar označujejo s kategorijami deviantnosti in kompleksov, do prevzemanja konkretne tuje identitete, o čemer pričajo Napoleoni in Bismarcki, ki jih premore vsak boljši azil). Odvrnili jim bomo, da je misel imela pred očmi zdrave posameznike in ne izjem.

Človek v osebнем razvoju brani svojo identiteto tudi na jezikovni ravni. O tem priča razvoj njegovega govora kot primarne jezikovne prenosniške zvrsti. Po končani predgovorni fazi, ko dojenček grli, kar ni izraz njegove individualnosti, saj je v vseh jezikih enaka (oglašajo se celo gluhi), se začne njegov nagli govorni razvoj. Do tretjega leta obvlada že nekaj tisoč besed, kar je zaklad, s katerim se sporazumeva velik del odraslih. Učenje poteka po načelu identifikacije z govorom osebe, ki ga neguje. Običajno je to mati. Po tem načelu otrok obvladuje *materin* govor, ki se artikulira v nekem materinem jeziku, npr. slovenščini. Vendar je mnogo več od tega

standarda. Vsebuje številne nejezikovne prvine, ki so rezultat osebnih in generacijskih izkušenj. Te so bogatile govor, ki ga otrok prepozna z vsemi čutili – zaznava najmanjše odtinke tako precizno, kot žival z vohom.

V puberteti se človek identificira s svojo generacijo. Zato zamenja prvotno obliko družinskega organskega govora za govor *generacije* (najstniški sleng). Ta je enako daleč od materinega govora kot od standardnega govora. Razkorak med družinsko pa tudi standardno normo agresivno odklonijo starši in šola. Otroci se seveda ne ukloni, saj bi ga v nasprotnem primeru družba izločila, in sicer ne glede na to, ali je podlegel družinski ali standardni normi. Obupani vzgojitelji pozabljajo, da je sleng že pomembna faza pri iskanju kolektivne govorne identitete. Ugovarjajo, da je ta govor dejansko siromašenje individualnosti, da je poln tujejezičnih prvin (anglizacija) in vulgarnosti, da pomeni po svoji strukturi v človekovem razvoju regresijo. Vse to seveda drži, tako kot drži, da je mladostnik kot osebnost vse manj posameznik, da na vedenjskem, izkustvenem in intelektualnem področju v marsičem nazaduje. Pa vendar jih večina odraste, nadomesti zamujeno in postane zrela osebnost, ki sprejme splošne standarde vedenja, delovanja in komuniciranja, kolikor jih seveda obvlada.

Na jezikovnem področju pa se pri nas vendarle ne izteče vse tako optimistično. Gre za vrsto nesporazumov glede vloge standarda pri oblikovanju jezikovne zavesti, ki mlade trajno odvrnejo od zanimanja za materni jezik.

Prvi nesporazum nastopi ob vstopu v šolo. Vsa pozornost se usmerja v t. i. opismenjevanje. Individualni in zato bogat organski govor se preneha gojiti. Otroci čutijo za razmerje npr. črka: glas postane pogosto predmet posmeha (če napiše npr. »Gdo« tako, kot sliši, ni opozorjen na razliko med govorom in zapisanim jezikom, ampak je sankcioniran s slabo oceno brez komentarja). V kraljestvo jezikovnega standarda vstopi zbežan, ker vanj ne zna vključiti svojega izostrenega govornega čuta. Začenja se odpor do standarda, ki preraste v odpor do slovenščine nasploh (šolskega predmeta pa tudi širše prakse).

Otroci se sam po sebi pač ne zaveda, da se je treba standarda učiti drugače, kot je doslej osvajal organski govor. Ne namreč z identifikacijo, ampak z učenjem, tako kot poštrevanko, tako kot tudi tuje jezike. Standard, pa čeprav knjižna slovenščina, je nek nov jezik, rezultat kulturnega razvoja, ki ga je treba osvojiti s trudom. V vrtec in šolo bi ga bilo treba uvajati zavestno, vendar postopno. Najprej prek govornice zvrsti: poslušanje pravljic, pesmi, šele nato recitacija, obvezno v zbornem jeziku. Pogovor je treba dolgo gojiti v organskem govoru, saj gre za bogatenje sorazmerno že razvitega izraza, iz katerega bo človek vse življenje plemenitil in individualiziral standardni jezik. Na tem področju predšolska in šolska vzgoja nimata izdelanih jasnih stališč (»lépo« je tisto, kar je v standardu).

Ne gre torej za nesposobnost učiteljev pri posredovanju potrebnih učnih sestavin, tudi ne za nezahtevnost programov. Prej nasprotno! Gre preprosto za nesporazum pri uvajanju standarda in za nemoč pri nadgradnji organskega govora. Učenci preprosto niso motivirani za učenje materinščine. In tako rastejo generacije, ki standardne slovenščine ne sprejemajo kot del lastne identitete, zaradi česar tudi ni predmet njihove jezikovne samozavesti.

Pri tujih jezikih do tako ostrega vzgojnega nesporazuma ne more priti, saj pri učenju ne prihaja do soočenja med izkustvenim organskim in standardom, tudi ne do konflikta glede načina učenja ne prihaja (identifikacija). Zato imajo do drugih jezikov pristnejši odnos, tudi motivacijo najdejo prej, začenejo se kar istovetiti z njimi. Odtod prijaznejši odnos do tujega, tujejezičnega, kar ni nič drugega kot

simptom neodrastleosti zdajšnjih generacij pri iskanju lastne identitete na jezikovnem področju.

Seveda ne gre za neodrastleost naroda. V zgodovini je slovenski narod dokazal, da je jezikovno dozorel. Oblikoval je svoj govorni in pisni standard, kljub množici jasno artikuliranih narečij in celo pokrajinskih knjižnih jezikov. Sprejemal je slovenščino kot najbolj prepoznavni identifikacijski znak naroda.

Danes je dobil narod svojo oporo tudi v državnosti. Nam se zdi to naravna uresničitev tisočletne samozavesti. Ima pa še pomembno dodatno razsežnost. Z drzavo smo Slovenci pri zmedenem mednarodnem javnem mnenju nesporno dobili pravico do statusa naroda. Zdaj nismo več z njihovega stališča čudaški regionalisti. Z državnostjo smemo delovati kot narod, narod pa ima, naravno, svoj jezik. Nesmiselno bi se bilo v tem trenutku odreči svojemu upornemu ponosu, ki je najbrž del nacionalne dedne zasnove, in s tem izgubiti jezikovno samozavest.

Medicina pravi, da je za bolezenske težave najučinkoviteje odkriti njihov vzrok in ga potem odstraniti. Zgolj zdravljenje simptomov ne pelje daleč. Vsi, ki se ukvarjamo z vzdrževanjem slovenskega jezikovnega standarda, z lektoriranjem in redigiranjem, s tem samo lajšamo bolečine, zbijamo vročino in ta naš jezik za silo krpamo. Ta dejavnost je sicer potrebna, kakor so koristni razni laboratoriji (jezikovna razsodišča) za postavljanje diagnoz. Toda zdaj bi potrebovali predvsem psihoterapevtov, ki bi zdravili motnje jezikovne identitete in zdajšnjim generacijam vzbudili jezikovno samozavest. Ta pa bo zadosten motiv za učenje in s tem za ustrezno javno rabo slovenščine.

To zdravljenje pa lahko poteka samo v šolah in vrtcih. Zato je edini simptom, ki je za usodo slovenščine res nevaren, dejstvo, da je slovenski jezik najmanj priljubljen, če ne kar osovražen šolski predmet.

Tele vrstice seveda niso nikakršna izčrpna analiza stanja v naših šolah, niti niso napad nanjo. So le spodbuda, da bi zdajšnje generacije pedagogov skušale prepričati učence vseh ravni, da je obvladovanje jezikovnega izraza v govoru in pisavi del njihove kolektivne identitete in pogoj za učinkovito izražanje danes tako cenjene samozavesti. Prepričevanje se mi zdi nujnejše od posredovanja marsikatere podrobnosti iz kataloga znanj, ki bo do konca izobraževanja tako ali tako izpuhtela – ne zaradi nesposobnosti učiteljev, ampak zaradi nemotiviranosti učencev.